

**מאמר חכימא דיהודאי – אודות הגאון המופלא רבי אהרן יהושע צוקר זצ"ל - נלב"ע ר"ח אדר א' תשפ"ד
מאת הרה"ג יהושע אבא שאול שליט"א – בספרו שיר חדש פסחים**

פתיחה

הנה זיכני ה"ת בימי בחרותי בישיבת פונוביו יע"א ותבב"ץ ללמוד תברותא מיד יום ביומו עם כבוד הגאון המופלא אור עולם חכימא דיהודאי מוה"ר רבי אהרן יהושע צוקער (שליט"א) מפונוביו, וזכיתי ללמוד איתו למעלה מד' שנים מיד יום במשך כשעה, וכמה וכמה מסכתות למדתי ממנו גמרא עם פרש"י ותוס'.

והנה כידוע כבוד רבינו הוא כמעין הנובע בתורה ובחכמה באופן שלא יתואר ולא ישוער, ממש בכל חלקי התורה, ועשר ידות לו בכל דברי חכמה ודעת, ואילו היה בי דעת לכתוב כל אשר שמעתי מפיו הייתי ממלא מזה הרבה כרכים בלא גוזמא, כי ממש בכל ענין שנדברנו בו היה לו הרבה מאד דברים להאיר בהם, הן מעוצם בקיאותו בכל חלקי התורה בדברי חדל וראשונים ואחרונים באופן מבהיל, והן ממה ששמע וידע מגדולי עולם, והן מעוצם חכמתו וזכות שכלו.

אכן לצערי הרב לא זכיתי לכתוב באופן קבוע, וכמה פעמים שידדי האיצו בי לכתוב מה שאני שומע ולא כן עשיתי, מטעם רפיון או עצלות איני יודע אכנה, וחבל ע"ד ולא משתכחין, ואולי הטעם העיקרי שלא כתבתי כי מעולם לא חשבתי שיפסק המעין ח"ו או שלא אוזכה למימיו הזכים. והגה אירע פ"א שמשם הכריחוני לכתוב, ובכן במשך כמה ימים כתבתי מה שאני שומע ממנו, ומילאתי באותם ימים כמה גליונות וחדלתי, ואותם הגליונות גזנתי בתוך אחד מספרי, ונשכח ממני כלל מענין הגליונות ההם, ומאז עבר כמה וכמה זמנים, ובעת האחרונה נמצאו גליונות אלו וצדו את עיני, וראיתי בהם אור, אמנם אפס קצהו הוא, אבל בתור פרט שיצא מן הכלל גם הוא טוב.

וידעתי במו"ר שהוא מאד נזהר שלא יצאו משמו דברים שלא לגמרי כפי שאמר, [נפ"א מאן דהוא אמר לי שכתבו באחד מהעיתונים ד"ת משמו וא"ל אותם, ובאתי למו"ר ואמרתי לו בעיתון פלוני כתבו ד"ת בשם הרב, ותיכף א"ל הכל שם שקרים, אמרתי לו ישמע הרב את הדברים, ואמרתי לו, ומיד אמר לא לזה כיוונתי ושינה כמה פרטים מהנכתב שם, ואמר לי ראות שאפילו לד"ת שכתוב שם אסור להאמין], וגם ידוע שמאד זהיר בהוראה, באומרו שלא הגיע להוראה, ואמר לי שכל מה שהורה הוא רק מה ששמע מרבותיו, מ"מ לא נמנעתי מלהביא הדברים כפי שכתבתי אז, ובודאי שאין לסמוך עליהם למעשה, ומטעם זה לא כתבתי כאן מדברים שלא רשומים אצלי אע"פ שנדמה לי שאני זוכר אותם היטב, ויה"ר שלא תצא תקלה מתח"י.

א. הראה לי איזה דבר בספר החזו"א שנדיר מאד בכל ספריו שיכתוב בסגנון כזה, ושאלתי אותו אם למד כל הז' כרכים של ספרי חזו"א וא"ל שאת חלק נשים לא זכה להשלים.

ב. אמר לי יש הרבה שחוזרים הרבה ולא זוכרים מה שחזרו ולא יודעים למה, [ויש לכך כמה טעמים ואכמ"ל], ומו"ר אמר שיש להם טעות, והוא שהם חושבים שחזרה נקרא לחזור אחרי שכבר שכחו הלימוד, וטעות היא כי זה נקרא לימוד פעם שניה ולא חזרה, ומהי חזרה דווקא כשחוזרים טרם ששכחו כלל, דהיינו מיד כשסיימת הסוגיא פ"א ואתה עדיין זוכרה על בוריה תלמד שוב הענין מתחילתו, ובאמת שזו עבודה קשה שבמקדש ומ"מ זה נקרא חזרה.

ג. תמה מו"ר על שיש עשרות פעמים בש"ס "לא ראי זה כראי זה" ורש"י משום איזה טעם פירש כוונת הדבר רק בב' מקומות בש"ס בסנהדרין ובבבא קמא, ואמר מו"ר שלא יודע מה טעמו שדווקא שם פירש זה, וכן אמר מו"ר שהרבה פעמים בש"ס מוזכר המילה "תסתיים" ורש"י בחר במילה כ"ז לפרש תסתיים - יש סימן, וכבר הוזכר כמה פעמים בש"ס קודם מילה זו ולמה דווקא שם פירשו וצ"ע.

ד. למדנו בסוגיא פסוק לפני ירח דור דורים, וא"ל שהגרמ"מ שולזינגר שליט"א [זצ"ל] כתב באחד מספריו סימן בענין כמה זה דור ונשמט ממנו איזה מקור בחז"ל שדור זה ב' שנים, וא"ל שכשיזדמן לי העיר לו על כך, והלכתי לרבי משה מרדכי וא"ל שאני לומד עם הרב צוקער, [ומיד נהרו פניו וא"ל שהרב צוקער יודע כל התורה כולה וכל רז לא אינס ליה וכו' וכו'] וא"ל שלמדנו בגמרא בענין כמה זה דור, ומיד אמר לי הגרמ"מ מעצמו בודאי שלח אותך לומר לי שנשמט ממני מקור פלוני, תאמר לו שכבר שמתי ליבי לענין זה.

ה. דיברתי עם מו"ר מה דעתו על וורטים חסדיים, וא"ל מו"ר שיש מהם שחבל שישתכחו, ובקשתי דוגמא וא"ל כתוב בפסוק שבת משוב ליבנו נהפך לאבל מחולינו, והם מפרשים: שבת - יום שבת קודש משוב ליבנו, נהפך לאבל מחולינו - אם מחללים השבת ועושים אותו חול נהפך לאבל ח"ו.

ו. פעם ראה אותי בשערי אשר בשעות הקטנות של הלילה מעשן סגריה, ותמה על כך, שאלתי אותו וכי זה אסור מצד "ונשמרתם" א"ל את זה צריך לשאול איש הרופאים וכמדומה שגדולי ישראל לא נחה דעתם מכך, ומיד הוסיף אבל אני תמה מצד סיבה אחרת, שאלתי מה היא הסיבה, וא"ל שכתוב בחז"ל שאסור לאדם להאכיל את בנו הרבה בשר ולהשקותו הרבה יין, כי יתמכר לזה וכשיגדל יהיה מוכרח לזה וילסטס ח"ו את הבריות, וה"ה לכל דבר שנמכרים אליו, אמרתי לו שכמדומה שאין חשש שאלסטס ח"ו את הבריות בשביל סגריה, וא"ל שתלוי מה הכוונה בחז"ל ומיד נסתלק משם, שאלתי מה כוונתו ולא ענה, אחרי כמה זמן שאלתי מה התכוון איש להסתפק בפירוש החז"ל, וא"ל אם הכוונה בחז"ל שהבן יגדל וירצה בשר וילסטס בשביל בשר אתה צודק, אבל אם הכוונה בגמרא שהבן יגדל ויקבל משכורת בתחילת החודש ויוצא את כולה ביום הראשון על בשר ויין, ואח"כ לא יהיה לו לחם ומים וילסטס בשביל כך זה שייך בכל אדם, כי מי ימות ברעב ולא יגנוב בשביל לחם ומים, ועוד אמר לי מו"ר שראה אנשים מקלים לעצמם קולות בענייני לקיחת סגריה מאחרים מה שלא היו מעלים בקצה דעתם להקל בדברים אחרים, ובה"ה הפסקתי מהמנהג הנ"ל ת"ל.

ז. שאלתי למו"ר אם יתכן לומר באיזה מחלוקת תנאים או אמוראין שהם נחלקו סתם בסברות בעלמא הוא סבר כך והשני סבר כך ואין בזה עוד עומק, וא"ל מו"ר גם אם היה שייך בעיקרון לומר כן מ"מ במציאות בכל המחלוקת בש"ס יש עומק גדול עצום ורב.

ח. א"ל מו"ר שליט"א יש שחושבים שאפשר ללמוד מקצוע אחד בתורה ולהורות בו למעשה אפילו שבשאר מקצועות התורה הוא בור, וא"ל שטעות גדולה בידם כי כל התורה קשורה זה בזה, ולהוכיח זאת אמר לי שפעם לקח מאד דפים בסדר קדשים, ומכל דף הוציא הלכה למעשה באורח חיים והלכה למעשה בחושן משפט, אתה הוראת לדעת שבשביל להורות צריך לדעת את כל התורה כולה.

ט. א"ל שאיזה חכם אמר לאביו [של מו"ר הלא הגאון האדיר רבי בנימין זאב צוקער (שליט"א)], ועיין כמה מכתבים אליו בשו"ת אגרות משה] שהמחלוקת בין המן לאחשורוש שהמן אמר עשרת אלפים ככר כסף אתון, ואחשורוש א"ל הכסף נתון לך, תלוייה במחלוקת שמונחת בתלמוד בענין מוכר שדהו מפני רעתה, וא"ל מו"ר שאבא שלו אמר שאם המחלוקת בגמרא היא בסברא זה יתכן אבל אם יש לימודים ע"כ בזה אין להם שייכות.

י. כמה פעמים נכנסתי למרן ראש הישיבה הגרמ"מ שך שליט"א [זלה"ה] (ע"י נכדו הרב נחום שליט"א) ושאלתי למו"ר שליט"א אם לברך עליו ברוך שחלק, ואמר לי מו"ר שמרן רי"ז הלוי אמר שאין לברך על עצמו [מדינא], והחזו"א אמר לברך על הקהלות יעקב, ויש כאן מחלוקת, וגם יש ספק אם שכח תלמודו, ושאלתי אותה מה הגדר בשואלין אותו בב"מ ויודע, וא"ל שזה פשוט שגם מי שיש לו ספיקות בהלכה לא יצא מגדר זה שהרי גם בתלמוד יש ספיקות שלא נפשטו. וא"ל מו"ר על עצמו שמימי לא בירך ברכה זו אע"פ שראה לאג"מ והגר"א קוטלר והדברי יואל והסטיפלער ועוד ומטעם שסמך בזה על הגר"ז.

יא. א"ל מו"ר שליט"א שמאן דהוא שאל אותו למה ברא הקב"ה מחסום לעינים ולפה ולאוזנים, ואילו למחשבה לא ברא מחסום, וענה לו ע"כ שאין לך מחסום גדול מהאפשרות לחשוב בדברי תורה.

יב. א"ל מו"ר שליט"א שבטחון בה' הכוונה לדעת שהאויב הכי גדול שלך מטפל בכל עסקיך, והוסיף שאין זו הדרגה הגבוהה אלא שזה המינימום שכל יהודי חייב בה.

יג. ובענין ההשתדלות אמר לי שיש שחובת השתדלותם לעבוד הרבה להשיג פרנסה ויש שחובתם להשתדל קצת, ויש שחובת השתדלותם היא לטרוח ולפתוח את דלת הבית ולקחת את הפרנסה, וא"ל שכן אמר לו הסטיפלער צוק"ל.

יד. פ"א אמרתי למו"ר שליט"א יש לי פחד קצת, ושאלני במה המדובר, ואמרתי לו קראתי קצת בסה"ק ראשית חכמה מענייני גיהנם וכו'. ושמעתי שהגר"א אמר שהדברים כפשוטם וזה מבהיל מאד כי מי יאמר זיכתי ליבי, וכ"ש אני וכו' וא"ל רבינו יש ביכולתי לומר לך דבר שירגיע אותך בליל, אמרתי לו שמא הרב יאמר שלא ממש הדברים כפשוטם, ואמר לי לא, באמת הכל כפשוטו, אמרתי לו א"כ לא שייך להרגע בענין זה בשום אופן, וא"ל רבינו שליט"א הסכת ושמע, האם למדת היום בישיבה בסדר ב' אמרתי לו הן, א"ל כמה זמן למדת אמרתי לו בערך ג' שעות, א"ל הלימוד היה ברצף, אמרתי לו כמדומה שכן [לפי ערך], אמר לי ומה למדת אמרתי לו בפרק אלו מציאות סוגיא דאוש שלא מדעת,

אמר לי שמע אילו אחרי המאה עשרים תעלה לשמים ויציגו לך עיסקה, יאמרו יש לך כך וכך חסרונות [ח"ו] וצריך כפרה, נוותר לך על כל החסרונות וישר תלך לגן עדן, ואתה תוותר רק על השכר של המשפט הראשון שאמרת באותו הסדר [אתמר יאוש שלא מדעת אביי אמר לא הוי יאוש ורבה אמר הוי יאוש], ואמר מ"ר שליט"א באמת שאין עיסקאות כאלה בשמים כלל אבל לו יצויר שיציעו עסק זה לא יהיה אדם בעולם שיסכים לעסק זה בשום אופן שבעולם, אמרתי לו האם הרב מכוון גם על אותם שכבד חטאם מנשוא, א"ל אפילו עליהם, ושאלתי איך יתכן, וא"ל כי הגיהנם סופו להסתיים ואילו השכר הוא ניצחי, והדברים מבחיילים למתבונן.

טו. סיפר שפעם נסע הגרש"ר הירש זצ"ל לנופש עם בני קהילתו בהרי האלפים, ופגש בו חבירו מהשיבה ושאל אותו ובי גם אתה בנופשים, וענה הגרש"ר "כשאגיע לשמים ישאל אותי בורא עולם" את האלפים שלי ראית, ואמר מ"ר שח"ו מלומר כן, והגרש"ר נסע על האלפים להשיגה על בני קהילתו ולא יכל לפרש סיבה זו. [ונלע"ד כוונתו שגם אם נאמר שבורא עולם ישאל כנ"ל, אמנם הרבה לפני שישאל זאת הוא ישאל את התוספתים שלי ביבמות ראית, את הרמב"ם בהלכות קידוש החודש ראית, השמת לבך לד כרכי חז"ל, והאם התענגת על העץ חיים של האר"ז? וכו' ואולי בסוף ישאל כנ"ל אבל מי הוא שיגיע עד לשאלה זו].

טז. שאלתי למ"ר שליט"א באיזו מהירות שיא אפשר ללמוד בהבנה את כל הש"ס, וא"ל אני עשיתי זאת בג' שבועות של בין הזמנים אבל רק גמרא רש"י, וא"ל שאת זה יכל רק בבין הזמנים.

יז. א"ל שכשהגדילו את החדר שיעורים ג' בפונוביז סגרו שם איזה פתח שהיה ולא השאירו חלל כמו שצוה ר"י החסיד ומישהו התעלף באמצע השיעור, והסתייע לער זצ"ל שלח שמיד יתקנו הדבר.

יח. אמר לי מ"ר שפעמים שכשמיסים לקרוא ק"ש כל עצמותיו שבורות מרוב מאמץ.

יט. אמר לי מ"ר שליט"א שמצבו בדרך כלל הוא שאם יוריד ראשו על השולחן ירדם תיכף ומיד.

כ. נוהג מ"ר שלא לומר את המילה שקר אלא אומר ש' ק' ר' ושאלתי אותו מה הטעם, וא"ל הרי כתוב מדבר שקר תרחק, ואמר לי מ"ר, שלדעתו מי ששיקר בשוגג ולא נגרם נזק ע"י, אין בזה כלל איסור כי שקר זה לדבר מה שלא כן חושב, וא"ל שפעם נתווכח הרבה עם הגר"ד פוברסקי זלה"ה האם יש איסור לומר שקר סתם כשאין מי ששומע כלל כגון שאומר כעת יום ואינו כן, דמ"ר סבר שאין בזה איסור שקר והגר"ד אמר איך יתכן לומר שקר.

כא. סיפר לי שפעם ראה הגר"ד פוברסקי זצ"ל בחלום את אחד החכמים בדור הקודם, כמדומני שאמר שהיה הגר"א מלצר זצ"ל, וכשקם בבוקר אמר הגר"ד "אני לא שואל למה אותו חכם התגלה לי בחלום, אלא מה פתאום אני חלמתי את החכם הזה" וד"ק.

כב. שאלתי מ"ר שליט"א אם חיפש שידוך לפני גיל כ' וא"ל שלא ושאלתי למה וא"ל כי הלך לשאול את רבו על כך, [כמדומה הוא מרן הגר"ש בירנבוים שליט"א [זלה"ה] שהכיר את מ"ר היטב], וא"ל שאין מצוה לישא אשה ולגרשנה, אלא ימתין עד שיהיה ראוי לכך.

כג. בידע אומר מ"ר על עצמו שלא הגיע להוראה וכן, וכמה פעמים סיפר לי מ"ר שליט"א על אביו הגאון (שליט"א) והפליג מאד בשבחו שהוא אחד מהגדולים ביותר שיש בדור זה, [הוא ספון אי שם בארה"ב], ושאלתי אותו האם אביו הגיע להוראה, וא"ל בלי שום ספק.

כד. אמר לי שפעם אחת בילדותו הלך לישון ושמע את אימו ע"ה שואלת את אביו על מה שכתוב שלעתיד לבוא לכל יהודי יהיו אלפי גויים שישמשוהו ושאלה אימו לאביו לשם מה צריך ב"כ הרבה עבדים וכי יהיה לך צורך בהם, ואמר אביו בודאי אני צריך לכולם, ושאלתי את מ"ר אם מסכים עם אביו או עם אמו, וא"ל מ"ר שליט"א מי אני שיכריע ביניהם ח"ו, אלא שאני מבין יותר את אימי.

כה. אמר לי שיותר מכל שנים שכבר לא ראה את אביו ואמו, ושאלתי אותו אם מסתכל בתמונתם וא"ל שלא ראה ואינו יודע צורתם היום.

כו. שאלתי שהספרדים נהגו בקידוש לענות לחיים אחר שאומר המקדש סברי מרגן ומה המקור לזה, וא"ל שכך כתוב במדרש ופלא שבני אשכנז לא נוהגים כן.

כז. שאלתי על המנהג שיש נוהגים לא לאכול את קצה הכיכר של הלחם, וא"ל שאין לזה מקור, ובהנחיה כן נהגו, ושאל פעם בילדותו זקן מהונגריה וא"ל שאצלם בעירה סיפורו שהאופה מחזיק הכיכר כשמוציאו מהתנור חם בשתי קצוותיו, וכדי שלא יכזה מחום הכיכר מרטיב מעט ידיו ברוק ולכן נמנעו מלאכול הקצוות, וא"ל מ"ר שמי שנהגו בזה ח"ו מלהפסיק ממנהגם בגלל סיפור זה, אלא הוא שלא ראה את אביו נוהג כן, ואין לך מקור, אחר ששמע סיפור זה לא ראה טעם לחוש למנהג זה.

כח. שאלתי למ"ר שליט"א אדם שיוודע בעצמו שמצבו הרוחני נמוך איך

יצפה לביאת המשיח והלא כתוב שאח"כ לא יהיה אפשר לשוב, וא"ל מ"ר סוף סוף כבוד שמים חשוב יותר, וחושן מזה אמר לי שאין חובה לרצות שיבא עכשיו משיח אלא יש חובה לצפות לכך, ודרך משל להבדיל מי שעומד מול כיתת יורים גם מצפה שירו גם.

כט. שאלתי למ"ר אם יש בעיה לישון עם בגדים, וא"ל שיש שחששו ויש שלא חששו, וא"ל שטעם החוששים כי אם ישן בבגדיו נמצא, מתפלל עם הבגדים שישן בהם ואין זה דרך כבוד, [ומ"ר לא חושש כלל לזה].

ל. שאלתי אותו מהמגידי שיעורים בישיבה ממי הוא קיבל ביותר ואמר לי על שנים מתוכם שמהם היה מקבל מאד בלימוד, ושאלתי אותו הלא שני אלו שונים מאד בדרכם בלימוד ואיך יתכן לקבל משניהם, ענה לי מי שרוצה לקנות פת להיכן הולך אמרתי לו למכולת, ומי שרוצה תרופות להיכן א"ל לבית מרקחת, וכיצד אדם הולך גם לכאן וגם לכאן, אמרתי לו כגון שצריך גם פת וגם תרופות, אמר לי כן הדבר הזה.

לא. כמה וכמה פעמים זירז אותי מ"ר שליט"א על שיעוריו של מרן הגר"ג שלא להפסידם, וא"ל שהדבר בדוק אצלו שיש פעמים שכמה חקירות שמדוברות באחרונים ואין מרן רוצה להזכירם בפירוש בשיעור מטעמים, מ"מ הוא במשפטים קצרים מתכוון לרמוז עליהם ואמר לי לדקדק מאד בדבריו.

לב. כשנפטר חמיו הגאון האדיר רבי ברוך רוזנברג זצ"ל ראש ישיבת סלבודקא, לא רצה להספידו מאיזה טעם הגם שרבים ביקשו לו ע"כ, [עד שמרן הגר"ג כתב לו מכתב ע"כ, וישנו תח"י ואז נאות לומר כמה מילים בהספד בכולל חז"א], וא"ל מ"ר, אם היה לי כח הייתי הולך מבית המדרש אחד לבית המדרש שני ולכל בתי כנסיות ומספיד את מ"ח, ואומר עליו דבר אחד, מעולם הוא לא התערב בעבודת ה' שלי, והסביר לי אע"פ שדרכינו שונות בתכלית, מעולם לא חשב להעיר לי ע"כ וזה דרגא גבוהה, וא"ל מ"ר שאם היה מתערב לו אז לא היה מצליח ח"ו לא בדרכו ולא בדרכו, [ומכאן מוסר גדול - וכמדומה שמו"ר בעצמו סיים כך, לכל מיני "שווערים" שמנסים להשפיע על חתנם לילך דווקא בדרכם בעבודת ה' וכוונתם לש"ש, והרבה טועים בזה].

לג. אמר לי שלעיתים ברכת המזון לאדם רגיל צריכה לקחת בערך ז' רגעים וקריאת שמע בערך ט"ו רגעים.

לד. הנהגותיו של מ"ר שליט"א שהיו בימי בריאתו, (א) כל ימים המותרים בתענית בשנה מתענה בהם, כן נודע לי בבירור מכמה ראיות, אע"פ שכששאלתי אותו אם אכן הוא, ענה ואמר אני מתענה ביוה"ב ובת"ב וי"ז תמוז עשרה בטבת צום גדליה ואפילו תענית אסתר, מ"מ הדבר ידוע לי גם מב"ב. (ב) לא ישן בלילות כלל, ושאלתי הטעם, וא"ל שהיה רוצה לקבוע שנתו בתחילת הלילה אלא שמעודו נזהר שאם ישן בלילה כחצי שעה לא לישון ביום כלל, וכשהיה הדבר קשה לו החליט לישון ביום ולא בלילה. (ג) ביום הוא ישן בבוקר אחר הנץ בערך ג' שעות ומחצה, וישן הוא בחדרו בשיבה, בישיבה ולא בשכיבה כלל. (ד) כשמתעייף טובא הרי הוא לוקח ממוחד אוכל בישיבה כוס של תמצית קווה ושותהו. (ה) אמר לי שהוא מתבייש לאכול בפני אנשים כי זה מצריכו הגוף שצריך לבוש בהם. (ו) בדרכו מהישיבה לבית משנן דפי גמרא וכמדומה שאמר לאחד שסיים בזה כמה עשרות פעם מסכת בבא בתרא.

לה. שאלתי למ"ר על מה שכתוב בברכות כל העובר עבירה ומתבייש בה מוחלין לו על כל עוונותיו, הלא כל עבריו מתבייש בעוונותיו, וא"ל שבושה מאחרים לא נקראת בושה, ושאלתי אותו מהי בושה, וא"ל יהודי כשר מתבייש מבורא עולם, ופחות כשר מתבייש מעצמו, אבל מאחרים לא שמה בושה.

לו. כתוב בגמרא שלא גזרו תענית ת"ב ב' ימים כי א"א לרוב ציבור לעמוד בזה, וא"ל ע"כ מ"ר ניסתי להתענות ב' ימים וב' לילות ולא הבנתי מה כ"ב הקושי בזה שאין רוב ציבור יכולים לעמוד בזה.

לז. בימי החנוכה כשלמדנו היה אומר לי לא לשבת ממולו אלא מן הצד כדי שיראה החנוכיה, ובאמת בכל זמן הלימוד היה מסתכל בה.

לח. התלוננת בפני מ"ר שאני שוכח הלימוד, וא"ל מה יש לך להתלונן הנה סוגיא פלונית במסכת יבמות למדתי שמונה עשרה פעמים פעם אחר פעם עם כל פרטיה ודקדוקיה, ובכ"ז עבר זמן ושכחתי והייתי צריך לחשבן שוב כל הסוגיא.

לט. אספר כאן מעשה שהיה, באחד הימים כשהגעתי ללמוד עם מ"ר שליט"א, כשנכנסתי פנה אלי ושאלני מה דעתו של כבודו אם אדם אכל פת ושכח לברך ברכת המזון ונעמד להתפלל שמו"ע, ונזכר באמצע התפילה ואם ימתין עד שיסיים השמו"ע יעבור שיעור עיכול ולא יוכל לברך מה יעשה, אמרתי לו שנדמה לי שכתוב בהלכה שיקצר הכבוד של שמונה עשרה, א"ל זה נכון אלא שאם גם כך לא מספיק לו מה יעשה, אמרתי לו שכפה"ג יפסיק השמו"ע ויברך ברכת המזון שהרי זה מ"ע דאורייתא, אמר לי שבאמת כך הורה לו רב אלא שלדעתי אינו נכון, שאלתי הכיצד, ואמר שלדעתי עדיף טפי שיאכל מעט פת ויארץ את הזמן

חודשים שהתחיל לעסוק בזה קרה לו תאונה רח"ל ונפגע בזה והיה בבית
וכשהשתחרר הלך לסטיפלער ושאל אותו מאי האי, וא"ל
הסטיפלער אתה חושב שבגלל שעסקת בזה קרה מה שקרה, ואני סבור
שבגלל שעסקת בזה ניצלת.

יד. אינו הולך לשמחות כלל וכשחיתן בנותיו היה הולך לחופה וחוזר לאחור החופה לשיבה ובערב היה חוזר שוב לאולם למשך כשעה וחצי וכל הזמן שם מדבר עם ידידיו בדי"ת, ולשבע ברכות בדרך כלל לא הלק, ופעם אמר לי שלחתונות של החברותות שלו מוכרח ללכת כי כך הורו לו, וכשהומנתי אותו לחתונה שלי לא אבה לבא, ושאלתי הרי לחברותות הולך ואמר לי כבר זקנתי.

טו. שאלתי למר"ר כיון דקי"ל שמא ימות חיישינן ואפילו לזמן מועט, איך מותר לכהן להכנס לחדר אחד עם מת הרי שמא ימות השני, וא"ל מר"ר רוצה לשמוע תשובה לא נכונה לשאלה לא נכונה, א"ל ברצוני לשמוע וגם לידע למה השאלה לא נכונה, א"ל מר"ר למה השאלה לא נכונה אתה מבין לבד, והתשובה הלא נכונה היא שאם התורה אמרה שלא יכנס לאהל מת משמע שאלה חי מותר לו, אמרתי לו למה השאלה לא נכונה לא ידוע לי אבל התשובה נראית נכונה, א"ל מר"ר לא, גם התשובה לא נכונה, כי י"ל שורש האיסור אמרה תורה להיות באהל מת ומעצמן תדע שלא יכנס עם חי שמא ימות, ומ"מ השאלה לא נכונה, [ועד היום לא הבנתי למה השאלה לא נכונה ושמא י"ל שעד שתחוש שהישראל ימות שמא הכהן ימות והיו כעין ס"ס וצ"ע], אחר זמן הלך החברותא שלי בישיבה לשאול שאלה זו לראש ישיבה מפורסם מרבני הדור, והרב תירץ [בערך] שאין איסור לכהן להיות טמא אלא להיטמאות וכאן אינו מיטמא, סיפרתי למר"ר את התירץ שתרץ אותו הרב המפורסם, ומר"ר הגיב ע"כ "דחה אתכם בקש בדרכו בודש".

טז. סיפר לי שבילדותו ראה את הירושלמי המזוייף על קדשים בבית אביו, והוא עדיין לא שמע מסיפור הזיוף, ועיין בזה ורץ לאביו ואמר לו שלדעתו הירושלמי הזה הוא זיוף, שאל אותו אביו מנין לך, א"ל כיון שיש שם הרבה קטעים שמופיעים בעוד מקומות בירושלמי שלפנינו וכאן הם מועתקים ע"פ כל שיבושי הצנזורה והדפוסים המאוחרים וא"כ לא יתכן שזה מקורי.

יז. שאלתי אותו על כך שבהוצאות החדשות של הגמרא עשו בסוף הגהות וצינונים, וא"ל שהוא לא משתמש בזה, ושאלתי מה הטעם וא"ל שפעמים בגלל זה אינו זוכר אם התירץ נאמר ע"י מפרש פלוני או על ידי הגר"מ הורביץ זלה"ה, שאז המשקל הרבה יותר חזק. יח. שאלתי אותו אם ספרדי יכול להקל שלא לומר סליחות כל חודש אלול, וא"ל שלדעתו זה פראות לנהוג כך ואין לזה שום היתר, שאלתי אותו אם יש צד בהלכה להקל שלא לקרוא שמו"ת הפרשת שבוע וא"ל לא ידוע לי.

יט. שאלתי את מר"ר בחנוכה למה מדליק בבית הלא הוא אוכל וישן בחדרו בישיבה, א"ל מר"ר שכך הורה לו ר' יעקב ישראל [הסטייפלער], ואינו יודע אם הורה לו כן מעיקר הדין או משום שלום בית.

כ. סיפר לי מר"ר שליט"א שהגיע איזה בחור לשאול אתו, שהוא מדליק נרות חנוכה ב' מקומות, א' בפתח חדר האוכל ב' בחלון של חדר האוכל, ג' בפתח הבנין של הפנימיה שלו, ד' בפתח החדר שלו, ה' בחלון חדרו, ושאל אותו היכן יברך, שאלתי את מר"ר מה ענה לו, ואמר לי מר"ר שענה לו שהוא שוטט ופסטר מכל המצוות ואין לך לברך, [ואח"כ פייס אותו].

כא. שאלתי את מר"ר למה עונה תשובות בגערות, וא"ל שכך הורו לו רבותיו, שאלתי אותו שיש כאלו שעלולים להיפגע מכך, אמר לי שלא יתכן שהרי כולם יודעים שזה סגנון דיברו, אמרתי לו בכ"ז יש בחורים משיעור א' שעדיין לא יודעים מזה, מר"ר הופתע לשמוע ע"ז ואמר לי כמה פעמים אזוי, ולמחרת ראיתי תלוי פתק בשער בנימין כהאי לישנא, "מי שלא מרוצה מסגנון תשובתי שלא יבא לשאול וחתם שמו.

כב. לאחד מחתניו עשו שבע ברכות בביתו של מר"ר שליט"א, והוא דיבר וכה אמר, כתוב בפסוק ואת יהודה שלח לפניו אל יוסף להורות להם הדרך ובמדרש זה בית תלמודם, ואמר מר"ר [בערך] יהודה זה מלכות ומלכות זו בחי' חסד, ועל יוסף נאמר בכור שורו הדר לו וזה בשמאל לכסא זבהינת דין, ולשלו את יהודה חסד אל יוסף שזו דין אפשר רק ע"י להורות להם הדרך שזה בית תלמודם, וכן באיש ואשה וכו'.

כג. בתרגום ירושלמי על הפסוק ויגש אליו יהודה כתוב שיהודה אמר ליוסף איני מפחד ממך דכמו שאתה מלך במצרים כך אבי מלך בכנען, ושאלתי למר"ר היכן מצינו שהיה יעקב אבינו מלך, אמר לי כך "תרצה תאמר שהיה מלך על שכם תרצה תאמר שמאן מלכי רבנן", שאלתי מלך בעיר של נשים, וא"ל שגם אלכסנדר מוקדון רק התנגד לעשות מלחמה בעיר כזאת אבל לא התנגד למלך בעיר כזו.

כד. בגמרא ברכות מ"ז ע"ב ר"א שחרר עבדו והשלים לו לעשרה, ומק' העולם למה לא ברא אדם ע"פ ספר יצירה ורצו להוכיח מכאן שכזה אדם לא מצטרף למנין, ומר"ר שליט"א אמר שע"פ תוס' שכתב שהיה לו בשבת זכור אין ראיה כלל דאולי אסור לברוא כן בשבת, שאלתי ולשחרר עבד מותר בשבת וא"ל מר"ר שבקנין זה אסור ואם מפקירו תלוי במחלוקת ראשונים אם מותר להפקיר בשבת, ויתכן ע"פ מה שכתב הרמ"א שאם האדון נותן רשות לעבד הוא יכול לקנות עצמו, וסיפר מר"ר שפעם נישג לסטיפלער ושאל אותו הרבה שאלות על הרמ"א הזה, וחלקם תירץ לו וחלקם לא תירץ, והזכיר ששאל אותו איך עושה מעשה לקנות את עצמו, ואמר הסטיפלער שהגמרא אומרת שעבד שרוצה לסגף עצמו אדונו יכול לכופו לאכול חזין שיעבד אוכל בשביל רבו. ועפ"ז אמר הגר"ק שיכול להעבד לאכול דבר ששייך לעצמו ולטובתו ואז יקנה עצמו בזה, [והוסיף] מר"ר כמדומה בשם הגר"ק שזה יסוד גדול שעבד אוכל בשביל רבו].

כה. איכא מאן דאמר בברכות שאיזהו עם הארץ כל שיש לו בנים ואינם מגדלים לת"ת, וא"ל מר"ר שליט"א ששאל למרן הרב שך זלה"ה אם מי ששולח בנו לחינוך העצמאי שלומדים שם מקצועות חול הוא בגדר זה, והרב שך לא ענה לו, ושאלתי למה לא ענה, ואמר שסבר הרב שך שתלוי באיזה אב מדובר ואין בזה תשובה כללית.

כו. אמר לי מר"ר שלדעתו מבחן קבלה לשיבה קטנה היה צריך להיות על כל ששה סדרי משנה, ואמר שאם כן היו עושים היו פוטרם כמה בעיות. כז. מפורסם ששאלו את הגר"ז בילדותו איך יתכן שמכת בכורות היה בדיוק בחצות הלילה הלא אין רגע של חצות, כי אם תקח הלילה ותחלקהו לשנים לא ישרא רגע באמצע, [דאם ישרא תחלוק גם אותו], נמצא שאין זמן חצות ואין היה אז מכת בכורות, ותירץ הגר"ז שגם מה שמתו הבכורות אינו דבר שלוקח זמן אלא שבחצי הראשון של הלילה חיו ובחצי השני מתו ומתורץ הקושיה, ומר"ר אמר שאינו מאמין שאמר הגר"ז כן כי יש מדרש שמק' סתירה דבפסוק אחד כתוב ביום הכותי כל בכור בארץ מצרים משמע שהיה ביום ובמכת בכורות מבואר בתורה שהיה בחצות לילה ותירץ המדרש שנתן להם בחצות מכה וממנה גססו עד הבוקר ומתו ביום, וא"כ נפל התירץ הנ"ל, [ואמרתי למר"ר שלענ"ד נראה לתרץ שהמכה היתה מהרגע האחרון של החצי הראשון עד הרגע הראשון שבחצי השני ושפיר הוי בחצות מטעם שב' רגעים אמצעים אלו חצות שמם וצ"ע].

כח. לפני כמה שנים הוציאו שטרות כסף חדשים, ובאחד השטרות [של מאה ש"ח] רשום עליו פסוק כל כלי יוצר עליך לא יצלח, והראיתי השטר למר"ר ושאלתי אותו אם יש בזה קדושה שאסור ליכנס עם זה לבית הכסא, ולקח מר"ר את השטר וקרא את כל הנאום שכתוב שם ואמר לי אין בזה שום קדושה, ושאלתי הלא יש שם פסוק, וא"ל מר"ר בזה"ל לא רק שהנביא לא התכוון בפסוק הזה למה שהתכוון הכותב הזה אלא שהנביא התכוון עליו ועל חבריו עצמם, באומרו כל כלי יוצר עליך לא יצלח.

כט. אמר לי מר"ר שליט"א שהרב שך זצ"ל היה מאד מתרעם כשמישהו היה מביא מביא ראיות מגמרות לדברים שהם פשוטים ומוכרחים בסברא, והיה אומר על כך, שאם תביא לזה ראיות מגמרות יקום מישהו וידחה הראיות וממילא ידחה הדבר, משא"כ אם תאמר שהדבר פשוט וא"צ ראיות לא ידחהו לעולם.

מקובץ תפארת אבות ח"ה

בנים: אמר לי מורי דהנה מי שיש לו בן חייב ללמדו כ"ד ספרים ומאידך טובת הילד היא ללמוד משניות אחר שלומדים חומש, ולכן אין האב יכול ללמד הבן כ"ד ספרים כפי שנצטווה כיון שהילד לא אמור לסבול בגלל שלאב יש מצוה, וממילא הוא אנוס לא לקיים המצוה, ולכן יתפלא אדם שלא יהיו לו בנים שלא יבוא לידי ביטול מצוה המוטלת עליו, ושאלתי למורי האם מותר להתפלל כן בעודו מבטל מצות פריה ורביה, וענה לי שהוא אינו מבטל כי מצדו שיוולדו לו ילדים רק שהוא מתפלל לה' שלא יהיו לו בנים, ואמר לי מורי דיש להביא ראיה לזה מהסנהדרין דכיון דחזו דנפשי רוצחים ולא יכלי למידן יצאו וגלו, והנה מפורש בגמרא דלא יכלי למידן וא"כ היו אנוסים בזה ואעפ"כ עשו כל היכי תמצאי לא להכנס למצב של אונם זה ואפי' שיש להם חיוב לשפוט ולדון דיני נפשות מ"מ גלו ולא דנו.

בעלי חיים: אמר מורי דיש להוכיח שבעלי חיים מרגישים יותר קדושת הצדיק, מהא דהוכיחה האשה שאלישע הוא איש אלוקים ממה שלא ראתה זבוב על שולחנו, וקשה דהא תנינן מה שהיא לא ראתה אבל האין הזבובים הרגישו בזה וידעו שלא לעלות על שולחנו, וע"כ דבע"ח מרגישים טפי.

דלת: שאלתי למורי אודות מנהגו שהוא דופק בלדת כשהוא נכנס ואפי' בלדת של חדרו שאין לאיש זולתו מפתח לחדרו ובדאי שבכניסתו לא יבהיל אנשים אחרים, מה טעמו בזה, וענה לי שאינו רוצה להבהיל את המלאכים ששומרים על הפתח, [ולבחור אחר אמר תשובה סתמית שזה עניינם].

דמא בן נתינה: אודות מה שמקשים העולם וכי מה שלא העיר את אביו הוא כיבוד אב הלא פשיטא שברצונו של אביו לקום משנתו בשביל כך ורצונו זה כבודו, אמר מורי דיש חכם אחד שתיירץ דדמא בן נתינה הגיע לדרגתו הנעלה מכה אביו שג"כ היה בעל דרגה, והיה כזה בעל דרגה שודאי שהעדיף שבנו יעמוד בנסיון ולא יעירונו מאשר להרוויח הממון, [א.ה. תשובה זו אינו ברורה לי כי הרי עד כמה שרצונו היה כן לקום לא היה דמא נכשל בנסיון אלא אדרבא מקיים מצות כיבוד אב במה שהוא מעירו, וא"כ איזה רווח הרויח בזה ודו"ק], ואמר מורי שאין זה נכון, מה גם שדמא באמת היה מושחת כמ"ש במק"א, ובעיקר הקושיא תירץ מורי דאי' במדרש דאמו של דמא פעם אחת הכתה אותו במנעל בפני כל גדולי רומי, ונפל המנעל ודמא התכופף להביא לה אותו כיד שלא הצטרך היא להתכופף, וא"כ חזין שאמו היתה מטורפת שהכתה אותו קבל כל גדולי רומי, וא"כ מסתמא גם אביו היה מטורף, והיה שווה לו לישון ושלא יפריעו לו משנתו אפי' בעד ממון הרבה.

דמא בן נתינה: אמר לחכמים כשבאו לקנות הפרה אדומה ממנו יודע אני שאם אני מבקש כל ממון שבעולם אתם נותנים לי, ולי היה נראה שהכונה דרך גוזמא כי איך יתכן לתת כל ממון שבעולם שאינו שייך לכו,

ואמר לי מורי דאין זה נכון וודאי שהכונה כפשוטה כי איתא במדרש שבעיקרון לא היה אמור להיות לגיוס כסף וכל מה שיש להם הוא לצורך בהמ"ק והמשכן [ולעת"ל יבואר האין, וגם אע"פ שבוז"א אין בהמ"ק מ"מ הוא לצורך ולעת"ל יבואר, מדברי מו"ר], וא"כ אם יצטרכו בשביל בהמ"ק כל ממון שבעולם הקב"ה יסדר זה, והפליאה היא רק האין גוי מגושם זה הגיע לידעיה זו.

דמא בן נתינה: דמא היה מושחת גדול, והראיה לכך ממה דא' במדרש דהאבן הזו היתה גנובה מבהמ"ק ונמכרה לדמא בדמים מועטים, [על אף שהיה אסור לו לקנות זה], והגוי הזה הלך וקצץ דמים יקרים טובא על האבן ומכרה לבעליה בדמים הללו. אבל תוס' חולק ע"ז דיעו' תוס' ע"ז ר"פ שני שתמהו דהא מעשה דדמא בן נתינה ע"כ היה בבית שני דהא בבית ראשון לא היה פרה אדומה ובסוף המעשה של דמא היה שקנו ממנו פרה אדומה שקיבל בשכרו, וא"כ הקשו תוס' דחזוין דבבית שני היה שמיר דא"כ לשם מה להם לקנות האבן מדמא הא אין להם איך לחתוך אותה, וא"כ הקשו תוס' דבמק"א מוכח דלא היה שמיר בבית שני, יעו"ש, ועכ"פ למדרש הנ"ל לק"מ דהא מעיקרא היתה אבן זו חתוכה שהרי כבר שימשה בבהמ"ק ורק שנגנבה.

והיסקין: א.ה. ראיתי מכתב שכתב הגאון ר' בנימין זאב צוקער שליט"א לבנו מורי נר"ו שם העיר דהגמרא בפ"ק דברכות אומרת דר' ברנא יום אחד סמיק גאולה לתפילה כותקין ולא פסיק פומיה מגרסה כל אותו היום, והיינו דאינו דבר קל להתפלל כותקין, והביא דשמע מחכ"א להוכיח מזה דמה שאנו מתפללים כותקין אינו כלום דקשה טובא לכיון הזמן נכון כמו שמוכח מהא דרך פעם אחת הצליח ר' ברנא לכיון, [א"ה ואולי ההסבר בזה אי נימא דהולכים בטר הנז המישורי וא"כ צריך להתפלל לפי מקום שבו הוא עומד ממש והוא קשה], והגר"ז כתב דלא נראה לומר כן דא"כ מה האירוק הפוסקים והאחרונים בתפילת ותיקין של זמננו, ולכן ביאר דר' ברנא היה קשה לו לכיון התפילה משום שהיה מכיון כוונות ולא יכל לכיון עצמו בדיק לנץ החמה, ורק יום אחד הצליח בדבר.

חולין: סיפר לי מורי שפעם היה חולה ואשתו לא הרשתה לו להמשיך לעלות לישיבה כדרכו והלכה למוהר"ר אלעזר שך וקרא לו והראה לו מדרש שחולה צריך לנוח ולא לילך ממקום למקום, והסכים מורי ונשאר כל ימי חוליו בישיבה מחמת שלא יכל לירד הביתה כיון שהוא חולה.

חזרה: אמרו אינו דומה השונה פירוק מאה פעמים לשונה פרקו מאה ואחד, וביאר המהרש"א דהדברים אמורים כלפי הזכרון שיזכור הדברים ולא ישכחם אחרי ששנאן מאה ואחד פעמים, ואמר מורי שבידלותו עשה ניסיון ולמד פרקו מאה ואחד פעמים ואפ"ה שכח משנתו, ושאל את אביו על כך, וענה לו שאין כונת מהרש"א שאחרי מאה ואחד פעמים לא ישכח כלל אלא ששכחה זו אינה דומה לשכחה שישכח תלמודו אחרי פחות ממאה פעמים, ואמר מורי שהיום הוא רואה שזה נכון מאוד, והוסיף שלמד מאה ואחד פעמים אחת מהמסכתות הארוכות בסדר נזיקין בדרך מהישיבה לבית דפוס שהיה הולך לשם תקופה מסוימת [הליכה של יותר משעה הלך ושוב], ובאמת מסכתא זו היא שלו.

חזרה: העיד אחי ר' יהושע שמורי אמר לו שפעם חזר על הש"ס כולו בשלשה שבועות גמרא רש"י, ושאלתי למורי אם הדבר נכון ואמר לי שכן והוסיף דעם הארה ועזרה שממית אפשר לחזור על הש"ס אפי' תוך שלש שבועות.

חכמים: יש כח ביד חכמים לעקור דבר מן התורה בשב ואל תעשה, ולענין קום ועשה נחלקו בזה הראשונים, ותוס' בע"ז י"ג ע"א ד"ה אמר כתבו דודאי יש שח בידם לעקור היכא דנראה טעם קצת לעקור אפילו בקום ועשה, ושאלתי למורי דמשעור מדבריה דהיכא דנראה טעם קצת לעקור מותר לכחמים לעקור אפי' בקום ועשה, ומשמע דבשב ואל תעשה יכולים לעקור אפי' בלא טעם קצת והא תימה שיכולו לעקור דבר מן התורה ללא טעם, וביאר מורי דחכמי ישראל צריכים לתת תירוץ לעם ישראל מדוע הם עוקרים דבר אבל יש להם טעם כמדם עימם שאינם יכולים להגידו לעם ישראל אינם יכולים לעקור, וזה דוקא בקום ועשה אבל בשב ואל תעשה אפי' אם אין להם תירוץ לעם ישראל יכולים לעקור, ותוס' חידושו דאם יש להם טעם קצת אפי' שבעיון נראה שאינו טעם נכון יכולים לעקור גם בקום ועשה, ונתן מורי שני דוגמאות לזה האחד הוא תקנה דרבה דחיישנן שמא וילכנו ד"א ברה"ר, ואמר מורי בוא וראה שאי אפשר לומר שזה הטעם האמיתי משום דחשש זה הוא רחוק כ"כ שאינו יתכן, דרה"ר דאורייתא הוא דבר דלא שכיח טובא, ובדיק במקום הזה יהיה לאדם מגילה שהוא דבר יקר מאוד בלי שידע לקרוא בה ולא הכין עצמו מקודם לזה, ורק ביום שצריך לקרוא במגילה ילך ללמוד מפי הבקא, וע"כ צ"ל שד' להם טעם אחר כמו שרש"י שנסתעבדו חכמי ישראל ואינם יכולים לגזור גזירה היכן שאין להם הסבר טבעי לכך לכן אמרו תירוץ זה כדרכה, [והיכא דליכא לחששא דרבה נמצא שאין להם תירוץ וממילא שרי ואע"פ שיש להם טעם כמדם עמם לאסור, מדברי מורי], ודוגמא נוספת הביא על מה מורי מברכות התורה דתיקנו חכמים שכל עולה ועולה יברך לפניו ואחריה משום גזירת הנכנסים ויוצאים, וגם כאן הוא חשש רחוק מאוד שיהיו עשרה אנשים שיצאו מבית הכנסת באמצע קריאת התורה, ומעולם לא היו בבית הכנסת כל הקריאה בריציפות ולכן אינם יודעים שבקריאת התורה ישנה גם ברכה לפניו וגם לאחריה, וע"כ שהוא תירוץ כנ"ל.

חצות: אמר לי מורי על הא דאיתא דאדם הראשון כשחשך עליו לילה

הראשון אמר אוי לי כו' ובכה כל הלילה יעו' ע"ז ח' ע"א דהוא תימה גדול שבכה כל הלילה ולא פסק בחצות דאז נפתח השמים. **כבוד:** אמר לי מורי שמעולם לא היה לו ניסיון של כבוד כיון שאינו אלא תלמיד רגיל בישיבה, ואפי' כבוד כמו לבן ישיבה אין לו כיון שהוא גרע מתלמיד רגיל שהחיים עוד לפניו ויכול לנצלם.

מאמר מכת"י - קנין תורה

לימדנו חז"ל בכמה מקומות גודל השכר של הלומד תורה מתוך הדחק. כגון מה שאמרו חז"ל (שיר השירים רבה ח, י) הלומד תורה בצער נוטל אלף, שלא בצער מאתים נוטל בשכרו, ע"ש ורבים כהנה.

ונתאזרח בפי הבריות הפירוש שבצער, הוא חסרון לחם, או עכ"פ צמצומו, כמו ששינו (אבות ו, ה) כך היא דרכה של תורה, פת במלח תאכל ומים במשורה תשתה ועל הארץ תישן וחיי צער תחיה ובתורה אתה עמל, ובלא אופנים אלו ודומיהם, רואים את הלומד כלומד מתוך הריוח ושלא בצער.

והנה בא שלמה המלך ע"ה שגדל בבית מלך והוא עצמו מלך היה וכולם חסר בית המלך כלום, וגילה לנו שאין הצער המקנה תורה ושכרה צער עוני ודומיו דוקא, שהרי הוא זה שאמר (קהלת ב, ט) אף חכמתי עמדה לי ופירשו חז"ל (קהלת רבה שם) חכמתי שלמדתי באף - כעס, היא עמדה לי להתקיים בזקנתי.

והענין הוא כמו שאמרו חז"ל (ברכות סג, ב) על הפסוק (במדבר יט, יד): אדם כי ימות באהל, אין התורה מתקיימת - זאת התורה - אלא במי שממית עצמו עליה. ופירש חז"ל (הרעיון נמצא קובץ אגרות א, ג) שממית עצמו - רצונותיו וטבעיו, שלומד וחוזר דבר שכבר ידוע לו למען יעמוד על בירורו או למען יתקיים בידו ולא ישכחנו, אע"פ שאין טבע האדם נוטה לעבודה קשה זו, ונוטה יותר לחזר אחרי חדשות מצד עצם טבעו [ומצד רמות רוח כמו שפירשו חז"ל בקהלת רבה ד, ו] רצנו שיאמרו עליו שיש לו ידע נרחב, וכופה רצונו - עצמו וממיתו על דברי תורה, התורה מתקיימת בידו, והוא הוא שאמר שלמה המלך עליו השלום שהכמתו שלמד באף, שהכעיס עצמו על נטיותיו, ונתן לרבו לכעוס עליו לעת הצורך היא עמדה לו, (עי' פיה"מ לרמב"ם אבות סוף פ"ה וע"ע מקורות וצינונים ברמב"ם פרנקל הל' ת"ת פ"ג ה"ב).

והוא הוא הענין שאמרו חז"ל (ברכות שם): ומיץ"א יוציא דם (משלי ל, ג) כל תלמיד שכועס עליו רבו פעם ראשונה ושותק זוכה להבחין בין דם טמא לדם טהור. ומיץ אפיס יוציא ריב, כל תלמיד שכועס עליו רבו פעם ראשונה ושניה ושותק זוכה להבחין בין דיני ממונות לדיני נפשות. וזהו אחד מאופני ה"אף" שאמר שלמה המלך ע"ה שעמדה לו.

ועוד יש מה שאמרו (ברכות שם): כי מיץ חלב יוציא חמאה, במי אתה מוצא חמאה של תורה במי שמקיא חלב שיונק משדי אמו עליה, והוא ההינורות מן החיזור אחרי התענוגות, והוא שהביאו הראשונים (תוס' כתובות קד, א) מן המדרש (תנא דבי אליהו רבה פכ"ו) עד שאתה מתפלל שיכנסו דברי תורה לתוך מעיך התפלל שלא יכנסו מעידים לתוך מעיך, ודבר גדול השמיעונו בזה שאם אדם רוצה שדברי תורה יתאחדו אצלו ויהפכו לחלק ממנו כמו שכתוב (משלי כב, יח) כו נעים כי תשמרם בבטן [וא] בבחינה אחרת (כבמשלי ז, ג) כתבם על לוח לבך] התפלל שלא יכנסו מעידים לתוך מעיך, על אותו משקל של יכנסו דברי תורה לתוך מעיך, ולזה ודאי צריך תפלה, [אם כי ודאי על עצם הדבר שיעמוד אדם בכך שימשוך ידו מסעודה שהנאותו הימנה ג"כ צריך תפילה] והבן

ועוד פירשו חז"ל (שמירת הלשון ספ"ד) בזה שנאמר אדם כי ימות באהל שיראה עצמו כאילו כבר מת ונפטר מכל הטרדות האופפות אותו ואין לו בעולם אלא דבר תורה זה שהוא עסוק בו, ואף זה "אף" שהוא שמקיים דברי תורה, שהרי אמרו חז"ל (עירובין נה, א) לא מעבר לים היא שאינה מצויה לא בסחרנים ולא בתגרנים, ודקדק א' מן האחרונים חז"ל שלא אמרו שאינה מצויה בסוחרים או בעושה סחורה, אלא בסחרנים וכו', והיינו בני אדם שהם וסחורתם אחד, כמנהג רוב בני אדם להמשך אחר עסקי עוה"ז להיות הם ועסקיהם חד.

ומי שרוצה שתעמוד חכמתו צריך שיעשה ב"אף", ויראה עצמו כעובר אורח ארעי ממש בעה"ז, שאין עסקי עוה"ז עסקיו ולא טרדות עוה"ז טרדותיו אלא עסקיו וטרדותיו הם הם עסקי ההנהגה לעוה"ב, אלא שיש מפרעים לו וטרדיים דעתו והם הם עסקי עוה"ז וטרדותיו.

ושני ענינים אחרונים אלו שהוזכרו הוא שהביא הגר"א (בפירושו למשלי ט, יג) מחז"ל שקנין התורה (ד"ק קנין) צריך טהרה וקדושה ופרישות, והמדקדק במ"ח קנינים שהתורה נקנית בהם ימצאם שם.

והסיכום של כל מה שנאמר הוא מה שכתוב (משלי כ, יד) רע! רע! יאמר הקונה וזהו א אז יתהלל: וכמו שפירש שם הגר"א "זעזע שקונים תורה ומצות בעוה"ז רע רע יאמר הקונה (ד"ק שוב פעם הקונה) כי יגיעתו רב וצעריו גדול בעת התגברו על יצרו וכו', אבל כשאזול והולך לבית עולמו אז יתהלל".